

5. Лихачев Б. Т. Педагогика: Курс лекций. — М.: Прометей, 1992.

6. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З.Н.Курлянд, Р.І.Хмелюк, А.В.Семенова та ін.; За ред. З.Н.Курлянд. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2005 – 399 с.

В статье рассматриваются специфические черты морально-экологического воспитания; представлено взаимодействие морального и экологического воспитания студенческой молодежи в технических учебных заведениях; проанализированы аспекты системы экологического воспитания.

Ключевые слова: моральное воспитание, экологическое воспитание, моральный идеал, моральные нормы, экологическая сознательность.

The article deals with specific features of moral and ecological education; interaction of moral and education of students at technical universities is considered; aspects of ecological education are analyzed.

Key words: moral education, ecological education, moral ideal, moral standards, ecological consciousness.

Колесник Ю. Л. – викладач Донбаського державного технічного університету (м. Алчевськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук професор В.В. Червонецький

УДК 37.037

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ

О.Г. Крахмальова

В статті розглядаються концептуальні основи сучасної системи морального виховання студентів ВНЗ. Автор розкриває значення поняття «моральне виховання».

Ключові слова: моральне виховання, самовизначеність, культурологічне значення виховання.

Під категорією „концепція морального виховання” у проведеному дослідженні розуміється певний засіб трактування морального виховання як явища соціального виховання, соціального життя та діяльності, що визначається відповідною парадигмою наукового знання й має відповідну структуру [7, с.87].

Проведений аналіз основних нормативних документів у галузі освіти-виховання показав, що парадигмою як вихідною концептуальної моделі постановки проблем морального виховання студентів ВНЗ та їх вирішення, може бути вибрана парадигма громадянськості.

Визначена парадигма детермінована особливостями розвитку державотворчих процесів в Україні на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що зумовлюють потребу в істотній трансформації світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу на природу держави, процеси формування громадянського суспільства, які обумовлюють актуальність і значущість громадянського виховання особистості.

Світова соціологія та педагогіка підтверджують, що саме ця парадигма громадянського виховання лежить в основі модернізації сучасного виховання особистості. У межах громадянської освіти вона закріплена результатами багаторічного аналізу досліджень, проведених Міжнародною асоціацією з оцінювання досліджень в освіті (IEA), у яких брали участь багато європейських країн як у межах Європейського Союзу, так і поза ним.

Особливо значущою, наприклад, є така освітня політика у Великобританії, де педагоги прагнуть виховувати риси громадянської добродійності, спираючись на цінності свободи, рівності й раціональності [3, с.57].

Німецька педагогіка в особі Хартмута фон Хентига вважає, що школа повинна виховувати в особистості культуровідповідність, тобто розвивати здатність жити відповідно до моральних і політичних вимог суспільства й сприяти тим самим його збереженню [3, с.70].

Провідними в цьому плані є також думки відомого американського психолога Л. Колберга, який у 70-ті роки ХХ століття вперше дійшов висновку, що розвиток особистості, формування її моральності може найбільш ефективно проходити в умовах, максимально наближених до ідеального демократичного співтовариства людей. Тому він став

ініціатором створення у школах „острівців справедливості” у морі людського безправ'я, а в моральному вихованні вбачав один із революційних факторів перебудови суспільства [4, с.22].

Питанням громадянського виховання на принципах моральної філософії приділяв увагу й великий гуманіст ХХ ст. А. Швейцер. Він підкреслював, що найбільш важливі права людини – право на життя, працю, освіту, правосуддя та інші – мають базуватися на моральних засадах. Почуття відповідальності перед усім живим має допомогти знайти вихід із найскладніших ситуацій, урятувати світ від духу жорстокості.

У середині 60-х років ХХ століття одним із перших, хто довів необхідність створення системи у вихованні, був І.К. Гончаров, який наголошував, що успіх виховної роботи багато в чому визначається чітко продуманою системою. І далі він підкреслював, що система – єдине ціле, зумовлене взаємопідпорядкуванням і погодженістю її складових частин і елементів. Система передбачає можливість керівництва цим вихованням. А в 70-ті роки Л.І. Рувинський висловив думку про комплексний підхід до виховання, стверджуючи, що з позиції комплексного підходу до виховання можна більш продумано побудувати всю систему виховних заходів [6. С.16].

Утвердження системного й комплексного підходів як важливих методологічних принципів виховання особистості привело до посилення зацікавленості вчених до питань використання цих підходів і в моральному вихованні.

Аналізуючи наукову літературу, у якій розглядається ця проблема (В.Г. Афанасьєв, Л.М. Архангельський, І.В. Блауберг, О.О. Бодалєв, Д.І. Водзинський, В.О. Гаврилов, С.А. Герасимов, Н.В. Даниєлян, А. Карталов, А.І. Комарова, Ф.В. Коральов, В.І. Косолапов та Л.І. Рувинський, Б.Т. Лихачов), ми дійшли висновку, що ці поняття („системний”, „комплексний” підходи) взаємозв'язані між собою, хоча й різні за своїм змістом.

На відміну від розвинених країн, де громадянське виховання майже повністю базується на політичній та правовій сферах діяльності громадянського суспільства, в Україні на сучасному етапі її розвитку через відсутність відповідної правової та юридичної бази та їх недієспроможність громадянське виховання багато в чому базується на морально-етичних засадах, тобто морально-етичні імперативи й цінності

виступають досі головним критерієм ефективності громадянського виховання [7, с.90]. Це обумовлює важливе місце морального виховання студентів в змісті громадянського. Оскільки посилюються моральні засади в житті людини, то й зростає роль естетичного виховання, спрямоване на формування в особистості естетичного ставлення до дійсності, потреби нести прекрасне в життя.

Мета статті полягає у визначенні концептуальної основи сучасної системи морально виховання студентів ВНЗ.

Теоретична розробка проблеми морального виховання студентів ВНЗ в парадигмі громадянського виховання обумовлює потребу створення концептуальних основ саме морально-естетичного виховання, до складу яких треба віднести певні дефініції, сутність, принципи, мету, зміст, форми, методи та основні його напрямки.

Як відомо, сутність будь-якого явища в найбільш концентрованому вигляді знаходить своє втілення у відповідному понятті. Проте у сучасній науковій та педагогічній літературі немає загальноприйнятого визначення поняття морально-естетичного виховання. Більш того, ми дійшли висновку, що найбільш відомим і, можливо, поки що єдиним таким поняттям є визначення, сформульоване відомими вченими К.В. Гавриловець та І.І. Казимирською у кінці 80-х років ХХ століття. Вони зазначають, що моральне виховання – це цілеспрямована система впливу на почуття, думки, поведінку вихованців, яка формує у них здатність сприймати моральне як прекрасне й потребу вдосконалення себе й навколишнього світу за морально-естетичними критеріями” [69, с.7].

Отже, визначення сутності морального виховання набуло форми окремого завдання побудови відповідної дефініції та сутнісних її характеристик.

У сучасній педагогічній літературі та практиці поняття „виховання” традиційно застосовується в широкому та вузькому значенні.

У широкому значенні виховання включає всю суму впливів, увесь процес формування особистості й підготовку її до активної участі у виробничому, суспільному й культурному житті. Виховання в широкому значенні слова включає також освіту та навчання.

У вузькому значенні виховання – це формування світогляду, морального обличчя, розвиток смаку, фізичний розвиток.

Згідно з зазначеним підходом доцільно виділити такі рівні-дефініції морального виховання на основі аналізу сучасних наукових джерел із філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури, а саме:

моральне виховання у

широкому соціальному значенні – це процес становлення життєвої позиції особистості, навчання, освоєння й присвоєння індивідом моральних цінностей, моральних норм, зразків поведінки, притаманних цьому суспільству;

культурологічному значенні - це соціокультурний процес „підключення” особистості до моральних цінностей, притаманних не тільки українському народові, а й світовій духовній спадщині на основі розвитку гуманістичного спрямування, індивідуальної самобутності, самовизначеності;

широкому педагогічному значенні – це багатогранний, цілісний, системний процес, спрямований на формування моральної свідомості, чуттєво-емоційної сфери особистості, творчого її ставлення до навколишньої дійсності та потреби в її вдосконаленні, гуманних взаємин між людьми, на формування здатності розуміти та творити добро й красу в реальному житті та перетворювати їх відповідно до цих ідеалів;

вужькому педагогічному значенні – це перетворення моральних цінностей, ідеалів суспільства в морально-етичну культуру особистості. Воно спрямоване на розвиток особистості, спроможної в негативних соціальних умовах та екстремальних випадках приймати правильні, позитивні, самостійні, відповідальні рішення.

Треба зазначити, що приведені визначення не є остаточним, оскільки єдиної думки досягти важко через надзвичайну складність самого предмету визначення за його сутністю та формами прояву.

На нашу думку, у цьому багаторівневому системному формулюванні відображено низку принципово важливих моментів, які розкривають сутність морального виховання.

По-перше, у ній відображено особливості соціокультурного процесу, до якого належить і моральне виховання. Його основним спрямуванням є становлення й розвиток індивідуальності, а основною складовою – „підключення” особистості до світової та вітчизняної культури.

По-друге, таке розуміння морального виховання обумовлює його як соціальне виховання. У найзагальнішому вигляді виховання – це цілеспрямований процес, що сприяє розвитку та формуванню духовно-

моральних якостей особистості, її соціалізації. Будучи складовою частиною впливу соціальних факторів на людину, воно має свої особливості. Цей процес, на відміну від інших, завжди цілеспрямований і здійснюється свідомо налаштованими на нього або спеціально підготовленими для цього людьми; через виховання відбувається врахування інших соціальних факторів, що впливають на соціалізацію особистості – середовище, засоби інформації, культури тощо. У процесі виховання враховується також й індивідуальна самовизначенність кожного вихованця.

Моральне виховання як вид соціального виховання покликане забезпечити підготовку особистості до її громадянської самостійності у взаємодії із навколишнім середовищем, яке чинить на цей процес важливий вплив за допомогою найрізноманітніших соціальних факторів.

По-третє, саме таке уявлення про моральне виховання пов'язує його з вирішенням актуальної проблеми – формуванням нової суспільної свідомості. Як справедливо відзначають І.М. Сиземська і Л.І. Новікова, нову суспільну свідомість, про що свідчить світовий суспільний досвід, не можна ні реанімувати з минулого, ні „запозичити в іншого народу”, ні штучно винайти. Кожний раз вона формується на перехресті принаймні чотирьох „напрямів”: критичного осмислення сучасної дійсності; збереження – відродження традицій вітчизняної суспільної думки; використання позитивного соціокультурного досвіду, накопиченого за попередні роки; освоєння світової суспільної думки стосовно культурних традицій народу й потреб сучасного розвитку суспільства”.

У сучасній педагогіці одним із напрямів вирішення проблеми формування суспільної свідомості є визнання педагогіки як синтезу науки та мистецтва, а педагогічного процесу – як системи й цілісного.

Як відзначає Т.А. Стефанівська, на рубежі XX та XXI століття людство знаходиться на порозі нової педагогічної цивілізації, – а саме - „креативно-педагогічної”. У межах цієї цивілізації людство виступає сукупним суб'єктом-об'єктом виховання, що означає повернення кожного індивіда до природної педагогічної діяльності як співтворчості суб'єктів виховання – освіти й універсального засобу буття інноваційного типу.

По - четверте, у нашому визначенні морального виховання студентів закладена й проблема формування нових суспільних відносин. Слушною є думка професора Л.Т. Левчук про те, що кожна людина є носієм і продуктом суспільних відносин. Завдяки цьому вона має можливості

відповідального й вільного вибору та реалізації різних форм діяльності і насамперед – творчої. Свобода вибору залежить від спрямування особистості (мотиваційно-споживчої сфери, сфери інтересів, ідеалів, світогляду, переконань тощо), а також від характеру й здатностей особистості, її ціннісних орієнтацій, вольового загартування, інтелекту, інших ознак як природних, так і соціальних. Свобода вибору також залежить і від діяльності людини, спрямованої на створення самої себе за законами добра й краси в системі суспільних відносин.

Спроба розкрити суть морального виховання через визначення його поняття, на наш погляд, не є достатньою. Треба зупинитися більш детально й на конкретних його проявах.

Моральне виховання – це цілеспрямований педагогічний процес, який передбачає використання комплексного й системного підходів.

Скажімо, Л.П. Буєва стверджує, що „виховання – це свідомо цілеспрямована діяльність спеціальних суспільних інститутів, установ і організацій, які мають своєю метою передачу необхідного соціального досвіду від покоління до покоління” [4, с.22]. Це твердження можна віднести й до морального виховання. Воно здійснюється не окремими, хоча й потрібними заходами, не за допомогою якихось універсальних прийомів, а внаслідок дії комплексу різноманітних засобів і методів у різних видах діяльності, тобто через посередництво системи педагогічного впливу.

На думку професора А.І. Комарової, ототожнення системи з комплексом неприпустиме, оскільки поняття системи розчиняється в більш загальному понятті зв'язку й взаємодії. Комплексність – особлива форма конкретизації системності, системного підходу до специфічно системних утворень, це тільки грань системності. І якщо системність – це якісна характеристика того чи іншого цілісного утворення, то комплексність, імовірно, – кількісна його характеристика. Результатом використання комплексного підходу може бути створення системи.

У науці також відомо, що під системою (від грець. „systema” – ціле) розуміють об'єднання деякого різноманіття в єдине й чітко розчленоване ціле, елементи якого щодо цілого та інших частин займають відповідні їм місця [6, с.16]. Система – це не просто сума різноманітних впливів, заходів, а своєрідне структурне ціле, яке складається з об'єкта, суб'єкта морального виховання, суб'єкта керування системою морального виховання.

До об'єкта морального виховання, на наш погляд, можна віднести всіх, хто працює, й тих, хто навчається у ВНЗ, хто забезпечує його функціонування як навчально-освітньої структури. Завдяки тому, що стосунки між людьми багатопланові й функціонують у формі взаємодії, кожний окремо може бути різною мірою одночасно й об'єктом і суб'єктом морального впливу. Це стосується передусім взаємодіючих процесів між науково-педагогічними працівниками й студентами.

Суб'єктами морального виховання на рівні ВНЗ є науково-педагогічні працівники й ті, хто навчається, а також фактор морального середовища.

Узагальнюючи погляди на моральне середовище, можна виокремити такі характерні його ознаки. Це певним чином організована й оформлена сукупність взаємодіючих і взаємовпливових матеріальних, духовних і організаційних факторів, у межах яких проходить моральне виховання особистості. Це середовище можна розглядати як на макрорівні (країна, регіон, область), так і на мікрорівні (місто, село, район, навчальний заклад). Такий підхід дає можливість розробити комплексну програму морального виховання й у разі потреби охарактеризувати моральний рівень, наприклад, будь-якого регіону країни, міста чи навіть окремого навчального закладу.

Суб'єкт керування системою морального виховання, на наш погляд, має вирішувати такі завдання: розглядати в динамічному аспекті зміст і функціонування системи морального виховання студентів ВНЗ, що діють по всій країні, у межах району й міста, де знаходиться вищий навчальний заклад; вивчати зміст і вимоги всіх нормативно-правових актів, які стосуються морального виховання молоді; на основі накопиченого досвіду розробляти програму морального виховання.

Система морального виховання у ВНЗ складається ще з деяких підсистем. Серед них виділяються підсистеми за віковою ознакою (студенти перших, других і т.д. курсів), за ознакою статі (чоловіча, жіноча), за засобами здійснення (у процесі навчання, праці й ін.).

Особлива підсистема – морально-естетичний вплив родини, мікросередовища вихованця (друзі, знайомі, їхні захоплення).

Література

1. Воєцька Т.В., Шведенко С.Л. Глобальні проблеми ХХІ ст. – виклик сфері освіти // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Проблеми розвитку педагогіки вищої школи в ХХІ столітті: теорія і практика”. Частина І. Сучасні

- тенденції розвитку професійної педагогіки (Одеса, 30-31 травня 2002 р.). – Одеса, 2002. – С.45-48.
2. Ворона В., Буров И., Грищенко К. Народ и власть: конфликт интересов // Общество и экономика. – 2002. – № 12. – С. 117-124.
 3. Воскобойникова Н.П., Галыгина И.В., Галыгина Л.В. О педагогических технологиях и системах обучения // Основы государства и права.– 2004. – № 4. – С. 56-64.
 4. Гликман И.З. Воспитание или формирование? // Педагогика. – 2000. – № 5. – С. 20-23.
 5. Горський В.С. Філософія в українській культурі (методологія та історія): [Нариси]. – К.: Центр. практ. філософії, 2001. – 235с.
 6. Даниелян Н.В. Роль системного подхода в современном фундаментальном образовании // Философия образования. – 2004. - №1(9). – С.11- 17.
 7. Дубов И.Г., Хвостов А.А. Моральная детерминация поведения в обыденном сознании различных групп населения // Вопросы психологии. – 2000. – № 5. – С. 87-99.
 8. Етика: Навч. посіб. / В.О. Лозовой, М.І. Панов, О.А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
 9. Закон України „Про вищу освіту” від 17 січня 2002 року № 2984-III. //Збірник основних нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів. – Харків, 2003. – С. 37-95.

В статье рассматриваются концептуальные основы современной системы морального воспитания студентов вуза. Автор раскрывает значение понятия «моральное воспитание».

Ключевые слова: моральное воспитание, самоопределение, культурологическое значение воспитания.

The article deals with conceptual basis of University students' modern system of moral education. The author exposes the value of concept «moral education».

Key words: moral education, self-determination, culturological value of education.

Крахмальова О.Г. – аспірантка кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук професор Г.П. Шевченко